

GELLIUSZ, *NOCE ATTYCKIE* I 10, I 17, II 18

W pierwszym z zamieszczonych tu rozdziałów *Nocy attyckich* rzymski erudyta Aulus Gelliusz (II w. n.e.) pokazuje, że idąc za swym mistrzem, Faworinusem, typowego dla drugiej sofistyki upodobania do wczesnej literatury i dawnego języka nie przenosi do mowy potocznej. W drugim tekście popularną jeszcze dzisiaj anegdotę o nieznośnej Ksantypie wykorzystuje jako sposobność zacytowania Marka Terencjusza Warrona, który był mu bliski jako dawny pisarz i jako badacz rzymskich starożytności. W ostatnim przetłumaczonym rozdziale widać zainteresowanie Gelliusza faktami nieznanymi szerszej publiczności. Do dziś powszechnie wiadomo, że Epiktet był niewolnikiem, natomiast mało kto wie, że przed nim inni niewolnicy byli godnymi wzmianki filozofami.

I 10

Co powiedział filozof Faworyn¹, żeby zganić młodego człowieka mówiącego bardzo archaicznie² i staroświecko.

Filozof Faworyn tak powiedział do młodego człowieka, który z wielkim upodobaniem używał dawnych słów i wypowiadał się w codziennych rozmowach bardzo staroświecko i niezrozumiale:

– Ludzie, którzy żyli dawniej: Kuriusz, Fabrycjusz, Korunkaniesz³ i dawniejsi od nich trzej bracia Horacjusze⁴, z ludźmi sobie współczesnymi rozmawiali jasno

¹ Pochodzący z Galii z miasta Arelate wybitny przedstawiciel drugiej sofistyki. Żył w latach 85–150. Zob. np. *Suda* s.v. Φαβρῖνος; Philostr. *Vit. soph.* 1, 489. Faworyn cieszył się przychylnością i sympatią Hadriana, jednak pewnego razu obraził go podczas dyskusji. Cesarz kazał Ateńczykom zniszczyć statuę z brązu, którą ci postawili filozofowi. Faworyn mógł jednak żyć dalej (Cass. Dio LXIX 3). Filozof pozostawał w bliskich relacjach z Demetriosem z Aleksandrii, Demetriosem Cynikiem, Frontonem, Plutarchem i Herodesem Attykiem. Nie zachowała się w całości żadna z jego licznych prac, których fragmenty zebrał Adelmo Barigazzi w tomie Favorino di Arelate, *Opere*, introduzione, testo critico e commento, Firenze, Felice Le Monnier 1966 (Testi greci e latini con commento filologico 4).

² Gelliusz sam tu używa niezwykle archaicznego przysłówka *casce*, kojarzącego się z Enniuszem (*Ann.* I 21–22 Skutsch: *Saturnia terra, / quam prisci, casci populi tenere Latini*).

³ Maniusz Kuriusz Dentatus, Gajusz Fabrycjusz Luscinus Monocularis i Tyberiusz Korunkaniesz to konsulowie z okresu wojen z Pyrrusem (280–275 p.n.e.). Wymienia ich w tej samej kolejności Cic. *Nat. deor.* II 165 jako najwybitniejsze postacie tego okresu.

⁴ Horacjusze są bohaterami mitu z początków Rzymu (Liv. I 24–25). Zrodzeni jako trojczki, zwyciężyli oni podobną trójkę Kuriacjuszy z Alby Longi, zapewniając Rzymowi władzę

i przystępnie. Nie używali archaicznego języka Aurunków⁵, Sykanów⁶ ani Pelazgów⁷, o których to mówi się, że jako pierwsi zamieszkiwali Italię, lecz takiego, jakim mówiono w ich własnych czasach. A ty korzystasz ze słów od dawna już nieużywanych, jakbyś rozmawiał w tej chwili z matką Ewandra⁸. Pewnie chcesz, żeby nikt cię nie zrozumiał i nie wiedział, o czym mówisz. Głupcze, czy nie lepiej milczeć, aby to osiągnąć? Lecz mówisz, że podoba ci się starożytność, ponieważ jest szlachetna, dobra, rozumna i obyczajna. Żyj więc zgodnie z dawnymi obyczajami, a używaj słów współczesnych i miej zawsze w pamięci i w sercu to, co człowiek o wspaniałym umyśle i roztropności, Gajusz Cezar, napisał w pierwszej księdze *O analogii*⁹: „tak jak rafy unikaj niesłyszanych i rzadkich słów”¹⁰.

I 17

Z jakim spokojem Sokrates znosił trudny charakter żony. Także o tym, co Marek Warron¹¹ w pewnej satyrze napisał o obowiązkach męża.

Mówi się, że Ksantypa, żona Sokratesa, była do tego stopnia zgryźliwa i kłótliva, że dniami i nocami miała ciągłe napady babskiego gniewu i złości. Alkibiades, zdziwiony tymi przejawami krnąbrności w stosunku do męża, spytał Sokratesa, dlaczego nie wyrzuci z domu tak uciążliwej kobiety. Ten odpowiedział:

– Ponieważ, znosząc ją taką w domu, przyzwyczajam się i ćwiczę, żeby łatwiej znosić bezczelność i zniewagi, jakich doznaję od innych ludzi.

nad sąsiednim miastem. Z sześciu bohaterów walczących po obu stronach pozostał przy życiu tylko jeden z Horacjuszy.

⁵ Aurunkowie – plemię italskie zamieszkujące w południowym Lacjum. Liwiusz wspomina o nich po raz pierwszy w związku z r. 503 p.n.e. (II 16, 8), po raz ostatni – omawiając wydarzenia r. 337 (VIII 15, 1–4). Serwiusz (*Comm. Aen.* VII 206) pisze, że Aurunkowie byli najdawniejszym ludem Italii.

⁶ Według Tukidydesa (VI 2, 2) Sykanowie to najstarsze plemię zamieszkujące Sycylię, zajmujące zachodnią połowę wyspy. Jak pisze Wergiliusz (*Aen.* VII 328), część tego plemienia osiedliła się w Lacjum.

⁷ Legendami pierwotni mieszkańcy Grecji (zob. np. Strab. V 2, 4). Herodot (I 57) wspomina o ludzie o tej nazwie, zamieszkującym za jego czasów okolice italskiego Krotonu. Pliniusz Starszy (*Nat. hist.* III 56) wymienia Pelazgów i Aurunków wśród ludów zamieszkujących w najdawniejszych czasach Lacjum.

⁸ Król Ewander, wygnany z Arkadii, osiadł na Palatynie, posłuszny pouczeniom swej matki, nimfy Karmentis, przekazującej mu wyrocznie Apollina (Verg. *Aen.* VIII 51–54, 333–336).

⁹ *De analogia ad M. Tullium Ciceronem libri duo*. Z całego dzieła zachowały się jedynie fragmenty. Zob. A. Garcea, *Caesar's De analogia*, Oxford University Press, Oxford 2012.

¹⁰ Caes. *De anal.*, fr. 2 Funaioli i Garcea.

¹¹ Marek Terencjusz Warron (116–27 p.n.e.) był m.in. autorem pisanych wierszem i prozą i różnorodnych treściowo *Satyr menippejskich*, które zachowały się tylko we fragmentach. Jest o nich mowa w dalszej części tego rozdziału.

Zgodnie z tą opinią także Warron napisał w satyrze menippejskiej *O obowiązkach męża*: „Przywary u żony albo należy usunąć, albo znosić. Kto przywarę usuwa, czyni żonę miłszą; kto znosi, udoskonala siebie”¹². Chociaż Warron zestawia słowa *tollere* i *ferre* dla dowcipnego efektu¹³, to jasne jest, że *tollere* znaczy tu „usunąć”. Rzeczą oczywistą jest również to, że Warron uważał, że tego rodzaju wady charakteru żony, które mąż może tolerować bez utraty czci, jeśli nie da się ich usunąć, należy znosić. Przywary charakteru mniej bowiem hańbią niż występki.

II 18

O tym, że sokratyk Fedon był niewolnikiem¹⁴ i że także niemało innych było niewolnikami.

Fedon z Elidy należał do tej sławnej grupy sokratyków, był przyjacielem Sokratesa i Platona. Platon zatytułował jego imieniem swoją boską księgę o nieśmiertelności duszy¹⁵. Ten właśnie Fedon był niewolnikiem o urodzie¹⁶ i charakterze godnym człowieka wolnego¹⁷, i jak piszą niektórzy, jako chłopiec był zmuszany przez pana, właściciela domu publicznego, do prostytucji¹⁸. Podobno Kebes sokratyk, zachęcany przez Sokratesa, kupił go i uczył filozofii¹⁹. I później Fedon stał się sławnym filozofem i dotąd się czyta jego nader wytworne dialogi o Sokratesie²⁰.

Także wielu innych, którzy potem stali się sławnymi myślicielami, było niewolnikami. Wśród nich był słynny Menippos²¹, którego księgi naśladował Marek

¹² Varr. *Menipp.*, fr. 83 Bücheler i Astbury.

¹³ Czasownik *tollo* miewa też, jak *ferre*, znaczenie ‘znosić’, por. M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, s.v. *tollo* I.B.3.

¹⁴ Fedon jako chłopiec dostał się do niewoli, gdy Elida została pokonana w wojnie (Diog. Laert. II 105). Uczeni sądzą, że stało się to w czasie wojny prowadzonej przez Spartę i Ateny z Elidą w latach 402–401 p.n.e. (D. Nails, *The People of Plato: A Prosopography of Plato and other Socratics*, Hackett Publishing Company, Indianapolis – Cambridge 2002, s. 231). O wojnie pisze Xen. *Hell.* III 2, 21–31; o udziale w niej Aten – w § 25.

¹⁵ Wywód o nieśmiertelności duszy zajmuje znaczną część Platońskiego *Fedona*, 69 e – 115 a.

¹⁶ Por. Pl. *Phd.* 89 b, gdzie Sokrates chwali piękne długie włosy Fedona.

¹⁷ Jak pisze Diogenes Laertios (II 105), Fedon pochodził z elejskiej arystokracji (eupatrydów).

¹⁸ Zob. *ibid.*

¹⁹ Kebes z Teb, uczeń Sokratesa, występuje m.in. jako uczestnik dialogu w *Fedonie* Platona. Diogenes Laertios podaje, że to Kriton za namową Sokratesa wykupił Fedona z niewoli, *ibid.*, 31. Gdzie indziej przypisuje to ludziom z otoczenia Alkibiadesa lub Kritona, *ibid.*, 105.

²⁰ Listę dialogów Fedona podaje Diogenes Laertios, *ibid.* Nie zachowały się one do dzisiaj. Zob. G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae*, t. I, Bibliopolis, Napoli 1983, III A, fr. 8–15.

²¹ Menippos z Gadary – grecki filozof cynicki (IV w. p.n.e.). Urodzony jako niewolnik, miał za wybrane pieniądze uzyskać wolność i zostać obywatelem tebańskim, zob. Diog. Laert. VI 99.

Warron w satyrach zwanych przez niektórych cynickimi, a przez niego samego menippejskimi.

Ale i niewolnik perypatetyka Teofrasta – Pompylos²² oraz niewolnik imieniem Persajos należący do stoika Zenona²³ i niewolnik Epikura, który miał na imię Mys, byli cieszącymi się pewną sławą filozofami.

Diogenes cynik także był niewolnikiem. Tego jednak sprzedano w niewolę, mimo że z urodzenia był człowiekiem wolnym²⁴. Kiedy Kseniades z Koryntu²⁵ chcąc go kupić spytał, czy coś umie, Diogenes odpowiedział: „Wiem, jak rządzić wolnymi ludźmi”²⁶. Wtedy Kseniades oczarowany jego odpowiedzią kupił go, wyzwolił i rzekł, powierzając mu swoje dzieci: „Weź moje dzieci i rządz nimi”²⁷. Jeśli chodzi o sławnego filozofa Epikteta, to pamięć o tym, że był także niewolnikiem, jest zbyt świeża, aby trzeba było pisać o tym jak o czymś, co zostało zapomniane²⁸.

*Przełożyła z łaciny i opatrzyła wstępem i przypisami Monika Wesołowska
m.wesolowska@uw.edu.pl*

ARGUMENTUM

Imprimuntur hic tria capita operis Gelliani a Monica Wesołowska Polonice versa. Quorum in primo disseritur de usu obsoletarum vocum in sermone cotidiano, in secundo de emolumentis e iurgiosa uxore domi habenda ductis, in tertio autem de philosophis, qui servi fuerint.

²² Zob. *ibid.*, V 56, gdzie Pompylos jest wspomniany jako niewolnik Teofrasta i filozof. Teofrast wspomina go parokrotnie w testamencie jako wyzwolénica administrującego Liceum (*ibid.*, 54–55).

²³ Diogenes Laertios (VII 36) wlicza jedenaście dzieł Persajosa. Píše o nim „Persajos z Kition, syn Demetriosa”, co by oznaczało, że był wolnym człowiekiem, i dodaje, że niektórzy uważają go za znajomego Zenona z Kition, a inni za niewolnika przyslanego mu jako sekretarza przez króla Antygona II Gonatasa. Według tej wersji był on wcześniej wychowawcą królewskiego syna, Alkyoneusa. Zob. *S/F*, t. I, fr. 435–462.

²⁴ Diogenes miał zostać porwany przez piratów, gdy płynął na Eginę (Diog. Laert. VI 74).

²⁵ Gelliusz tu i niżej zapisuje imię tej postaci po grecku: Ξενιάδης Κορίνθιος.

²⁶ Tę anegdotę opowiada Diogenes Laertios (VI 29–30), powołując się na utwór Menipposa (zob. wyżej, przyp. 21) *Jak kupiono Diogenesa*. Według tej relacji Diogenes zwrócił się też do prowadzącego sprzedaż herolda: – Spytaj, czy ktoś chce kupić sobie pana. – Kseniadesowi powiedział: – Powinieneś się mnie słuchać, chociaż jestem niewolnikiem, jak słuchałbyś się lekarza czy sternika, choćby nie byli wolnymi ludźmi.

²⁷ Jak písze Diogenes Laertios (VI 74), Kseniades powierzył Diogenesowi opiekę nad dziećmi i domem. Filozof tak znakomicie wypełniał swe obowiązki, że Kseniades mawiał: „Dobry duch wszedł do mojego domostwa”. Autor *Żywotów filozofów* nie wspomina o wyzwoleniu Diogenesa przez właściciela.

²⁸ Epiktet zmarł w 130 r. n.e. Przypuszczalnie *Noctes Atticae* powstały w latach 144–170.